

BAĞ-KUR KANUNU AÇISINDAN İŞ KAZASI KAVRAMI VE HUKUKİ SORUNLARI

Arş. Gör. Güngör TURAN
Dokuz Eylül Üniversitesi
İ.İ.B.F. Çalışma Ekn. ve End. İş. Bölümü

GİRİŞ:

Sanayileşme sürecisine giren tüm ülkelerde teknolojik gelişmelere paralel olarak iş kazaları önemli sosyal sorunların başında yer almıştır. İş kazası sonucunda zarara uğrayan kişinin insan olması, soruna değişik bir açıdan ve öncelikle yaklaşılmasına neden olmuştur. Sosyal sigorta yasalarının oluşturulmasından önce ve onlardan bağımsız olarak, iş kazaları konusunda ayrı düzenlemelerin yapılmış olması sorunun toplumsal önem ve boyutundan kaynaklanmaktadır¹.

Yapılan araştırmalar sonunda, iş kazalarının; insanlardan, makinelerden ve çevreden kaynaklandığı anlaşılmıştır. İnsanların sebep olduğu kazaların sebepleri arasında bilgisizlik, işe uyumsuzluk, dikkatsizlik, ihmal, tedbirsizlik, dalgınlık, disiplinsizlik, işi ciddiye almama, moral bozukluğu ve yorgunluk sayılabilirken, makinelerin sebebiyet verdiği kaza nedenleri olarak; koruyucuların yetersizliği ve tekniğe uygun olmaması, periyodik bakımlarının yapılmaması, kapasitenin zorlanması ve makinenin işe uygun olmaması şeklinde sıralanabilmektedir. Bu iki unsur dışında, toz-gaz, buharlar, zehirli maddeler, gürültü ve titreşim ile sıcak, soğuk, rutubet gibi etkenler de çevre faktöründen kaynaklanan hususlardır.

Diğer bir sınıflamaya göre, sözü edilen kazaların % 2'sinin önüne geçilemeyen sebeplerden, % 20'sinin emniyetsiz durumlardan, % 78'inin kişilerin emniyetsiz hareketlerinden ve çevre şartlarından ile-

¹ Ali GÜZEL-A. Rıza OKUR, "Sosyal Güvenlik Hukuku", s. 170.

ri geldiği anlaşılmakla, kazaların % 98'i üzerinde önlem alınmasının mümkün olduğu ortaya çıkmaktadır².

Emeği tek geçim vasıtası olan işçinin iş kazası sonucu sakatlanması veya ölmesi geçindirmekle yükümlü bulunduğu kişilerin maddi ve manevi açıdan mahrum kalmalarına sebep olmaktadır. Öte yandan, iş kazası sonucunda işçinin üretim sürecinden düşmesi ve makinaların hasar görmesi üretim kayıplarına sebep olarak işvereni olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla, iş kazalarının yol açtığı iş günü ve iş gücü kayıpları, üretim kayıpları, makina ve teçhizatla meydana gelen kayıplar ülke ekonomisini doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir.

Ülkemizde ekonominin tarımsal niteliği ve sanayileşme temellerinin henüz yeni atılmakta oluşu, kazaların en önemli hazırlayıcılarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayileşme çabaları, tarım kesiminden sanayi kesimine işgücü kaydırılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple, çok sayıda niteliksiz işçinin üretim sürecine katılması iş kazalarını arttırmaktadır. Ayrıca, ülkemizde ağırlık taşıyan küçük ve orta ölçekli işletmelerde iş güvenliği organizasyonu, eğitim ve denetim yeterli düzeylere ulaşmamakta, bu da kazaları arttırmaktadır³.

1. Kaza Kavramı ve İş Kazası

1.1. Genel Olarak

Kaza kavramının tayin ve tesbiti hukukçuları bir süre meşgul etmiştir. Bilhassa sigorta hukuku ile ilgilenenler muhtemel tereddütleri bertaraf etmek için kaza anlamını sınırlandırmak lüzum ve zarureti duymuşlardır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından bu yana kaza sigorta poliçelerinin genel şartlarında kazanın tarifine gidilmiş ve mümkün merite ihtilafların önlenmesine çalışılmıştır. Genellikle, zarar gören kişinin iradesi dışında, hariçten gelen âni ve şiddetli bir müdahale sonucu bedenden husule gelen bir arıza olarak kaza tarif edilip sınırlandırılmıştır¹.

İzveren, Oftinger'e atfen kazayı şöyle tarif etmektedir: Kaza beklenmeyen bir çabuklukla bir zararı doğuran bütün sebepler kompleksidir². Ülkemizde halen kullanılan bedeni kazaya karşı ferdi

² Hüsamettin ÖRNEK, "Dünyada ve Türkiye'de İş Kazaları" TİSK İşveren Dergisi, Sayı: 7, Nisan 1989, s. 6.

³ Serpil ÖZDAMAR, "İş kazalarının İşkollarına Göre Dağılımı ve Maliyeti", İş Kazalarını Önleme Sempozyumu, MPM Yay. No: 261, s. 83.

¹ Rıza ATABEK, "İş Kazası ve Sigortası", s. 40.

² Adil İZVEREN, "Sosyal Politika ve Sosyal Sigortalar", s. 202.

sigorta poliçelerinin genel şartlarının birinci maddesinde kaza şu şekilde tarif edilmektedir: "... kendi tahtı iradesinde bulunmayan, şedit ve nagihani, harici bir sebep ile duçar olunacağı bedeni arıza...". İsviçre Federal mahkemesi ise kazayı şu şekilde tarif etmektedir: Genellikle beklenmeyen harici bir sebeple irade dışında, âni olarak bedende bir arızanın husule gelmesidir³.

Kazaden bahis edebilmek için genellikle altı unsurun bir arada bulunması gerektiği açıklanmaktadır⁴.

1. Bedeni arıza: Her şeyden evvel insan vücudunda bir arızanın meydana gelmesi gerekir. Umumiyetle bedene harici bir maddenin veya beden harici bir maddeye çarpması veyahut temasa geçmesiyle arızanın meydana geldiği görülmektedir. Ancak kimyevi maddelerin sebebiyet verdiği zehirlenmeler, kulak zarının bir patlama neticesi kopması, soğuk veya sıcaklık etkisi ile meydana gelen arızalar da kaza anlamı içinde değerlendirilir. Ayrıca, muayyen bazı olaylar, ona tanık olanlara mânen tesir etmekte, büyük korkular yaratmakta ve ruhsal bunalmalara neden olmaktadır. Bu nedenle bir eşyanın temasa geçmesi bahis konusu olmakla beraber bu gibi hallerde de kazanın vukuuna karar vermek gerekir. Ancak bedende veya ruhsal yapıda bir arıza olmadıkça bir kazanın varlığından bahis etmek mümkün değildir.

2. Âni bir müdahale: Müdahalenin meydana gelmeden evvel bilinmesi, beklenmesi ve bu suretle önlenmesi mümkün olmamalıdır. Müdahalenin âni oluşu genellikle kazanın nerede ve ne zaman vukua geldiğinin kolaylıkla tesbitini mümkünleştirir. Bu gibi durumlarda kazanın meydana gelmesinin ispatında da güçlük çekilmez; meselâ, otomobilin çarpması, dokuma tezgahındaki mekiğin fırlaması gibi. Ancak bazı hallerde müdahalenin muayyen bir süre devam ettiği takdirde, kazanın meydana geldiği de görülmektedir. Örneğin, zehirli gaz teneffüsü sonucu boğulmak, güneşin tesiri ile vücutta meydana gelen yaralar gibi olaylar sonucu kazanın meydana geldiği benimsenmektedir. Belirtilen bu durumlarda genellikle müdahalenin âni oluşu bahis konusu olmasa da, dıştan müdahalenin olması ve kesintisiz devam etmesi aranmaktadır. Bazen müdahale âni olmakta ve dışarda meydana gelmekte, ancak etkilerini bir süre sonra göstermektedir. Örneğin; böcek, yılan, arı soktuktan muayyen bir süre sonra arıza gözükmektedir. Bu gibi hallerde dıştan vâki müdahalenin âni olduğu ve kazanın varlığı ka-

³ Rıza ATABEK, "a.g.e", s. 40.

⁴ Rıza ATABEK, "a.g.e", s. 41.

bulunmaktadır. Dıştan müdahalenin bir süre sonra etkileri bahis konusu olduğunda, kazanın meydana gelişinin ispatlanması bazen zorlaşabilir.

3. Dıştan bir müdahale: Müdahale dıştan gelip bedende bir arıza sebebiyet vermelidir. Kazadan bahsedebilmek için kişinin bedeni teşekkülünün arızalı olmasından dolayı meydana gelen bir zarara maruz kalmamış olması gerekir. Bu açıdan dışardan meydana gelen müdahale değerlendirildiğinde bunun maddi veya manevi olabileceği anlaşılmaktadır. Aranılan husus zarar gören kişinin dışında bedeni etkileyen bir olayın varlığıdır. Dıştan gelen müdahale bir çok zaman kaza ile hastalığın ayırımına yardımcı olmaktadır. Hastalık harici bir müdahale olmadan meydana gelen patolojik bir durumdur ve yavaş yavaş gelişen olayların sonunda kendini belli ettirir.

4. Şiddetli bir müdahale; Bazı yargı organları bu unsurun özel bir tarzda değerlendirilmesinin lüzumunu benimsemişlerdir. Genellikle şiddetli müdahale maddi olur ve bedende bir travma meydana gelir. Örneğin, kesici bir aletin teması ile vücutta meydana gelen yara gibi. Ancak çok kuvvetli bir ses, bir patlama kulağın zedelenmesine yol açtığı, kuvvetli bir ışığın da gözün görme kabiliyetini de etkilediği bir gerçektir. Bu gibi olaylar karşısında şiddetli müdahalenin ve netice olarak kazanın varlığı benimsenmektedir. Bunlar dışında ürkütücü, tiksindirici muayyen bazı olayların cereyanı, kuvvetli patlamalar, işçiyi etkileyerek bazı ruhsal sarsıntıların meydana gelmesine yol açmaktadır. Bir kazaya tanık olanın muayyen bazı durumlarda bunalıma girdiği ve hastalandığı görülmektedir. Bu gibi olaylar sonucu ortaya çıkan ruhsal bozukluk ve bunalımların kaza sonucu meydana geldiği kabul edilmektedir.

5. Zarar gören kişinin iradesi dışında: Bu anlam bilhassa kasten meydana getirilen zararların kaza olarak telakki edilmesini önler. İrade dışı olan husus genellikle muayyen fiil ve hareketler olmayıp, o fiil ve hareketlerin bedensel arızaya sebebiyet verme dileği ile bağlantılıdır. Örneğin, zehirli bir mâyin içirilmesinde, mâyi içme hususunda irade mevcuttur, ancak zehirli bir mâyi içip zehirlenmek amacı mevcut değilse kazadan bahis edilir.

6. Dıştan vâki bir müdahale ile bedeni arıza arasında uygun neden sonuç bağının varlığı: Genellikle bu münasebetin kolaylıkla tayini mümkündür. Meselâ, bir kişinin ayağı kayarak veya itilerek düşüp başını yaralaması halinde olduğu gibi. Ancak kişi beyin kanaması nedeni ile düşüp başını yaralayacak olursa, burada kazanın tayini yönünden illiyet münasebetinin varlığı iddia edilemez. Bazı durumlarda

müskülün halli bir hayli güç olmaktadır. Örneğin, çalıştığı sürede güneşten müteessir olup evine giden işçi, evinde kalp krizinden öldüğü takdirde, ölümün nedeni üzerinde durulması doğaldır. Eğer güneş çarpması sonucu öldüğü kabul edilirse, kazanın varlığı kabul edilir. Aksi takdirde işçinin eceliyle öldüğü benimsenir. Ayrıca suya düşüp boğulma olayının bir kaza olarak telakki edilip edilmeyeceği münakaşa olunmuştur. Halen bu gibi olayların, hatta yüzerken kalp krizi sonucu boğulmanın kaza sonucu olduğu işçinin korunabilmesi amacıyla benimsenmektedir.

1.2. İş Kazası Kavramı ve Unsurları

1.2.1. İş Kazası Kavramı

Kaza kavramının biri geniş diğeri dar olmak üzere iki anlamı bulunmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, âni bir şekilde ve istenilmeyerek bir zararın doğumuna âmil olan sebepler kompleksinin bütününe geniş anlamda kaza adı verilir. Bu anlamda kaza kavramına vücut bütünlüğünün ihlâli (cismâni zarar) ve ölüm dahil olduğu gibi, eşyaya ilişkin zarar da dahildir. Örneğin iki otomobil birbirleriyle çarpıştığı zaman, otomobillerden birinin içindeki şahıs yaralansa ve keza bu otomobilin far ve camları kırılıp kapısı hasar görse şahsın yaralanması, cismâni zararı; far ve camlarının kırılıp kapısının hasar görmesi ise eşyaya ilişkin zararı teşkil eder. Dar anlamda kazadan maksat ise insan vücudunun zarar görmesi, yani ölüm veya vücut bütünlüğünün ihlâlidir. Görülüyor ki, bu anlamda kaza, yalnız ölüm ve vücut bütünlüğünün ihlâlini kapsamaktadır. İsviçre Federal Sigorda Mahkemesi, kazayı anormal (alışılmamış) bir dış etkenin insan vücudu üzerindeki âni, istenilmeyen zarar verici etkisi olarak tanımlamaktadır⁵.

İş kazalarında sadece dar anlamda kaza kavramı önem taşımaktadır. Eşyaya ilişkin zararlar iş kazalarının konusu dışında kalmaktadır.

Geniş anlamda kazada olduğu gibi, dar anlamda kazada da vücut bütünlüğünün ihlâli veya ölümü doğuran olayın, harici ve istenilmeyen şiddetli bir sebep sonucu meydana gelmesi lazımdır.

Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından yayınlanan İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Ansiklopedisi'nde iş kazası "belirli bir zarara ya da yaralanmaya neden olan beklenmeyen ve önceden planlanmamış bir olay" olarak tanımlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre ise

⁵ Fikret EREN, "Borçlar Hukuku ve İş hukuku Açısından İşverenin İş Kazası ve Meslek Hastalığından Doğan Sorumluluğu", s. 6.

iş kazası, önceden planlanmamış, çoğu zaman kişisel yaralanmalara, makinaların, araç ve gereçlerin zarara uğramasına, üretimin bir süre durmasına yol açan bir olaydır.

İş kazası yerine bazı hukuk düzenlerinde “işletme kazası” kavramı da kullanılmaktadır. Özellikle İsviçre Hukukunda işletme kazası deyimine üstünlük tanınmaktadır. Buna karşı Alman Hukukunda Türk Hukukunda olduğu gibi “iş kazası” deyimini kullanılmaktadır⁶. Hukukumuzda Borçlar Kanunu ile İş Kanunu iş kazasının tarifini yapmış değildir. Sosyal Sigortalar Kanunu ise 11. maddesinde bir tanım vermiş olmakla birlikte, iş kazasının bazı unsur ve şartlarından bahsetmiş bulunmaktadır. Adı geçen maddeye göre, “iş kazası aşağıdaki hal ve durumlardan birinde meydana gelen ve sigortalıyı hemen veya sonradan bedence veya ruhça arızaya uğratan olaydır”:

- a) Sigortalının işyerinde bulunduğu sırada,
- b) İşveren tarafından yürütülmekte olan iş dolayısıyla,
- c) Sigortalının işveren tarafından görev ile başta bir yere gönderilmesi yüzünden asıl işini yapmaksızın geçen zamanlarda,
- d) Emzikli kadın sigortalının çocuğuna süt vermek için ayrılan zamanlarda,
- e) Sigortalıların işverence sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere toplu olarak götürülüp getirilmeleri sırasında.

Doktrinde kabul edilen tanıma göre iş kazasını şu şekilde tarif etmek mümkündür: İşçinin işverenin otoritesi (hakimiyeti) altında bulunduğu bir sırada, onun için ifa ettiği işten veya iş dolayısıyla dıştan gelen bir sebeple ve âniden meydana gelen bir olay sonucu uğramış olduğu kazaya iş kazası adı verilir⁷.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi bir kararında bu tarife yaklaşık olarak iş kazasını şu şekilde tanımlamıştır: “İşçinin işverenin otoritesi altında bulunduğu bir zamanda vukua gelen her kaza iş kazasıdır⁸”. Yargıtay Genel Hukuk Kurulu ise iş kazasını şu şekilde tanımlamıştır: “İşçinin işverenin otoritesi altında bulunduğu bir zaman realitesi içinde işletmeye ait bir işin yapılmasından dolayı vukua gelen her kaza iş kazasıdır⁹”.

⁶ Yaşar KARAYALÇIN, “Mesuliyet ve Sigorta Hukuku Bakımından Başlıca İşletme Kazaları”, s. 22.

⁷ Fikret EREN, “a.g.e.”, s. 5.

⁸ Naim TEZMAN, “Türkiye’de İş hukuku ve Sosyal Sigortalar Mevzuatı”, Sosyal Sigorta Kanunu, N. 7, s. 14, (Y. 9. H.D. 13.3.1967 T. 2341 E/1970).

⁹ UYGUR-DÖNMEZ-KARS, “İş Davaları”, s. 435, (YHGK, 2.7.1969 T. 9/452).

1.2.2. İş Kazasının Unsurları

Yukarıda da belirtildiği gibi, SSK'ya göre iş kazası: "SSK 11. maddede belirtilen hususların birinde meydana gelen ve sigortalıyı hemen veya sonradan bedence veya ruhça aksaklığa (arızaya) uğratan bir olaydır". Dikkat edilirse, bu hüküm iş kazasının tanımını vermekten çok kazanın kimi öge ve koşullarını, daha doğrusu, ne gibi hal ve durumlarda bir kazanın iş kazası sayılacağını, yer ve zaman koşullarıyla sınırlayarak belirtmektedir. Buradan hareketle iş kazası kavramının öğelerini belirleyebilmek mümkündür:

- a) Kazaya uğrayanın 506 sayılı Kanun anlamında sigortalı olması,
- b) Sigortalının bir kazaya uğraması,
 - aa) Sigortalının işyerinde bulunduğu sırada bir kazaya uğraması,
 - bb) Sigortalının işveren tarafından yürütülmekte olan iş dolayısıyla kazaya uğraması,
 - cc) Sigortalının işveren tarafından başka bir yere gönderilmesi yüzünden asıl işini yapmaksızın geçen zamanlarda kazaya uğraması,
 - dd) Emzikli kadın sigortalının çocuğuna süt vermek için ayrılan zamanlarda kazaya uğraması,
 - ee) Sigortalıların işverence sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere toplu olarak götürülüp getirilmeleri sırasında kazaya uğramaları,
- c) Sigortalının uğradığı kaza sonucu bedensel veya ruhsal bir zarara uğraması,
- d) Kaza olayı ile sigortalının uğradığı zarar arasında nedensellik bağının bulunması.

1.3. İş Kazasının Hukuki Kapsamı

Günümüzün hukuk sistemleri modern teknoloji ve sanayi toplumunun birlikte getirdiği bu tehlikelere karşı önleyici tedbirler almak, iş kazalarının ortaya çıkmasını önlemek için gerekli normatif düzenlemeleri zorunlu görmektedir. Müessir önleyici tedbirler alındığı takdirde, bu tehlikelerin gerçekleşme oranı son derece azalmaktadır. Bu alanda tanzim imkanları geniş olmakla birlikte iyi bir hukuk düzeninin ilk görevi, teknik bir dünyada artan güvensizlikleri sadece geniş ekonomik tanzim yollarıyla gidermek değil, insanların ve özellikle işçilerin güvenliğini sağlamak, hayat, sıhhat ve vücut bütünlüklerini korumaktır¹⁰.

¹⁰ Fikret EREN, "a.g.e", s. 4.

Uluslararası seviyede, iş güvenliği, iş sağlığı ve çalışma ortamı konularında uyumlu bir ulusal politika belirlemek ve bu bağlamda her düzeyde iletişim ve işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 155 nolu sözleşmesi kabul edilmiştir. Ekonomik faaliyetin tüm dallarını ve (kamu kesimi dahil olmak üzere) tüm işçileri belirli istisnalara imkan tanıyarak¹¹ kapsayan Sözleşme, her bir taraf devletin, ulusal koşul ve uygulamalar ışığında, işveren ve işçileri en çok temsil niteliğine sahip örgütlerle danışarak iş güvenliği, iş sağlığı ve çalışma ortamı konularında uyumlu bir ulusal politika oluşturulmasını, uygulanmasını ve düzenli aralıklarla gözden geçirilmesini öngörmektedir. Bu politikanın amacı, çalışma ortamında mevcut tehlike unsurlarını mümkün olan en alt düzeye indirerek işten kaynaklanan, işle ilgili olan ve iş sırasında ortaya çıkan kazaları ve sağlık bozukluklarını önlemek olacaktır.

Türk hukuk sistemi işletme tehlikelerine karşı işverene çeşitli sağlık ve güvenlik tedbirleri alma borcu, yani geniş kapsamlı özen borcu yüklemiş bulunmaktadır. Buna göre, "Her işveren, işyerinde işçilerin sağlığını ve işgüvenliğini sağlamak için gerekli olanı yapmak ve bu husustaki şartları sağlamak ve araçları noksansız bulundurmakla yükümlüdür (İş K. md. 73)". Gerekli koruma tedbirlerini almayan, özen borcunu ihlâl eden işveren, iş kazasına uğrayan işçiye veya ölümü halinde desteğinden yoksun kalanlara karşı sorumlu olup, uğranılan zararı tazmin zorundadır (S.S.K. md. 26).

Gerek Osmanlı Devleti gerekse Cumhuriyet döneminde ülkemizde pek çok kanun içerisinde iş kazaları, işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin hükümlerin bulunmasının yanısıra, iş kazalarına karşı korumanın sosyal güvenlik kapsamına alınması ilk kez 1945 tarih ve 4772 sayılı "İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortası Kanunu" ile genel nitelikli bir koruma öngörülmüştür. Bu kanun, diğer Sosyal Sigorta kollarını öngören kanunla birlikte, bugün de yürürlükte olan 1964 tarih ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu içinde toplanmıştır. Bağımsız çalışanların sosyal güvenliği ile ilgili olarak 1971 yılında çıkarılan 1479 sayılı Bağ-Kur Kanunu ile bağımsız çalışanlar iş kazası ve meslek hastalıklarına karşı koruma altına alınmıştır. Daha sonra 1983 yılında kabul edilen 2926 sayılı Kanun ile de tarımda kendi adına ve hesabına çalışanlara Bağ-Kur çerçevesinde sosyal güvenlik hakkı tanınmıştır.

¹¹ Açık deniz gemiciliği ya da balıkçılığı, ya da özel sorunların doğduğu sınırlı sayıda işçi kategorisi gibi.

2. Bağ-Kur Kanunu Açısından İş Kazası Kavramı ve Hukuki Sorunları

Bağ-Kur Genel Müdürlüğü 1479 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, hak sahipleri tarafından ileri sürülen iş kazası iddiaları 1479 sayılı Kanunun 82. maddesinin atıf yaptığı 506 sayılı Sosyal sigortalar Kanununun 11/A maddesine göre kıyaslama yoluyla karara bağlamaktadır.

2.1. İş Kazasının Tanımı

Kanunda yapılan tanıma göre iş kazası; aşağıdaki hal ve durumlarda meydana gelen, sigortalıyı hemen veya sonradan bedence veya ruhca arızaya uğratan olaydır¹².

Bu olayın:

- a) Sigortalının işyerinde bulunduğu sırada,
- b) İşveren tarafından yürütülmekte olan iş dolayısıyla,
- c) Sigortalının işveren tarafından görevle başka bir yere gönderilmesi yüzünden asıl işine yapmaksızın geçen zamanlarda,
- d) Emzikli kadın sigortalının çocuğuna süt vermek için ayrılan zamanlarda,
- e) Sigortalının işverence sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere toplu olarak götürülüp getirilmeleri sırasında meydana gelmesi gerekmektedir.

Yukarıdaki kanuni tarifte iş kazası, işçinin işverenin otoritesi altında bulunduğu sırada onun için ifa ettiği bir işte veya iş dolayısıyla, dış bir sebeple ve âniden meydana gelen olay sonucu uğradığı kaza olarak kabul edilmektedir.

Gerek bu kanuni tarif gerekse kaza mercilerinden bu güne kadar çıkmış kararlardan kaza olayının iş kazası sayılabilmesi için:

1. Bir olay olmalı (kaza),
2. Olay sigortalının fiziki varlığını ihlâl etmeli,
3. Harici bir olaydan doğmalı,
4. Kişinin iradesi veya onun arzusu dışında vuku bulmalıdır.

Ayrıca bu hususları ihtiva eden bir kazanın da yine Kanunun saydığı belli şartlarda vuku bulmuş olması gerekmektedir.

¹² Resmi Gazete, Sayı: 17312, 16.4.1981 T.

2.2. Bağ-Kur Kanunu Açısından İş Kazasının Unsurları

Kanunda sayılan bu şartlar tekrar ele alındığında iş kazasının unsurlarını şöyle özetleyebiliriz:

a) Kaza olayının sigortalının işyerinde bulunduğu sırada vuku bulunması: İş kazası esas itibariyle sigortalının yaptığı işle ilgili olarak işin yürütülmesi sırasında meydana gelen olayı ifade etmekte ise de, Kanun koyucu bu konuda sigortalının lehine olmak üzere yapılan işle ilgili olmayan hal ve durumlarda ve işyerinde meydana gelen olayları da (kazaları da) iş kazası kapsamına almış bulunmaktadır.

İşyerinin tarifi 1475 sayılı İş Kanununda: "işin yapıldığı yer" olarak tanımlanmıştır (md. 1)". Aynı maddenin ikinci fıkrası "işin niteliği ve yürütümü bakımından işyerine bağlı bulunan yerlerle, dinlenme, çocuk emzirme, yemek, uyku, yıkanma, muayene ve bakım, beden veya mesleki eğitim yerleri ve avlu gibi sair eklentiler ve araçlar"ın da işyerinden sayılacağını ifade etmektedir. 506 sayılı SSK Kanununda ise işyeri "sigortalıların işlerini yaptıkları yerler" olarak tanımlanmaktadır.

Bu duruma göre, sigortalının işyerinde bulunduğu sırada, bir iş kazasında aranması gereken unsurlar sonucu ölmesi iş kazası sayılmaktadır. Burada göz önünde bulundurulması gereken husus özellikle bir olayın meydana gelmesi ve bu olay ile netice arasında bir ilişkinin varlığı; dolayısıyla olayın ölümü doğurma keyfietidir. Yoksa ölümün bizzatı sigortalının işi ile ilgili olması şartı aranmamaktadır.

b) Olayın yürütülmekte olan iş dolayısıyla meydana gelmesi: Bu fıkraya göre sigortalının işi dolayısıyla işyerinde veya dışında maruz kaldığı her olay iş kazası sayılmaktadır. Burada önemli olan kazanın meydana gelmiş olduğu yer olmayıp, kaza ile sigortalının işi arasındaki bağ (illiyet) dir. Yani sigortalı işini yürütmekten dolayı bir kazaya uğramış ise, bu takdirde bu kaza iş kazası sayılmaktadır. Tatbikatta bu madde uygulama alanı bakımından diğer maddelerden daha fazla işletilmekte ve önem kazanmaktadır. İş kazası iddiasında bulunan hak sahipleri kazanın sigortalının işini yürütmekte olduğu sırada veya işinden dolayı meydana gelmiş olduğunu isbat etmek durumundadır.

c) Olayın sigortalının işveren tarafından görev ile başka bir yere gönderilmesi yüzünden asıl işini yapmaksızın geçen zamanlarda vuku bulunması: Belli bir işverene bağlı olarak çalışmakta olan işçi için konulan hükümlerin kendi nam ve hesabına bağımsız çalışan Bağ-Kur sigortalılarına uygulanmasında tabiidir ki pratikte bazı zorluklar doğmaktadır. Ancak, kendi nam ve hesabına bağımsız çalışanların çalışma

özellikleri göz önüne alındığında bu zorluklar kendiliğinden kalkabilmektedir. Kendi nam hesabına bağımsız çalışan bir kişinin herhangi birisi tarafından (işveren sıfatıyla) bir yere gönderilmesi söz konusu değil ise de, kendi nam ve hesabına çalışan kişilerin de asıl işlerini yürütmek üzere bir yerden bir yere gittikleri ve bu gidiş esnasında kazaya maruz kaldıkları bir gerçektir. İşte yukarıdaki madde bu hal ve durumlarda uygulama alanı bulmaktadır. Burada tesbit edilmesi gereken husus sigortalının bir yerden bir yere gidişinin işi ile ilgisi olup olmadığını tesbittir.

d) Olayın emzikli kadın sigortalının çocuğuna süt vermek için ayrılan zamanlarda vuku bulması: Şayet sigortalı çocuğuna süt verdiği sırada kazaya uğrasa bu kaza iş kazası sayılmaktadır. Bu fıkranın kendi nam ve hesabına bağımsız çalışan Bağ-Kur sigortalısı açısından uygulama imkanı hemen hemen ortadan kalkmaktadır.

e) Sigortalının işverence sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere toplu olarak götürülüp getirilmeleri sırasında: Esasen bir işverene hizmet akdi ile bağlı olarak çalışan ve onun direktifleri ve tayin ettiği zamanlarda işe gidip gelen işçiler için konulmuş bu maddenin uygulamada, kendi nam ve hesabına bağımsız çalışan Bağ-Kur sigortalılarına tatbikine rastlanmamaktadır. Mahkemelerden bugüne kadar çıkan içtihatlar sigortalının işyerine umumi vasitalardan yararlanarak gelip gidişini bu madde kapsamı içinde mütalaa etmemekte, başkalarına ait vasıta ile veya yaya olarak işe gelip gidişlerde geçirilen kazalar iş kazası sayılmamaktadırlar. Ancak, işini belli bir araçla yürüten ve aracın kişinin işyeri sayıldığı şofer ve otomobilciler bu araç içinde kaza geçirdikleri takdirde geçirmiş oldukları kaza iş kazası sayılmaktadır.

2.3. İş Kazası Sonucu Mâlüllük

İş kazası sonucu mâlüllük, işyerinde veya işyerinin dışında iş ile bağlantılı bir durumdan dolayı ve âniden meydana gelen olay sonucu 28. maddede yazılı "Sosyal Sigorta Sağlık İşlemleri Tüzüğü" hükümlerine göre çalışma gücünün en az üçte ikisini kaybedecek derecede sigortalıyı hemen veya sonradan "bedence" veya "ruhça" arızaya uğratan hadisedir.

2.3.1. Mâmüllüğün Saptanması

Malüllüğün saptanmasında Kanun'un 3396 sayılı Kanunla değişik 56. maddesinde sayılan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Sosyal Sigortalar Kurumu, üniversiteler ve Kamu İktisadi Teşebbüslerine ait hastanelerin sağlık kurullarınca verilecek raporlarda belirtilen hasta-

lık ve arızalar esas alınacaktır. Bu raporlar Kurumca oluşturulacak sağlık kurulunda, yukarıda anılan Tüzük hükümlerine göre değerlendirilerek, sigortalının mâlüllüğü konusunda karar verilecektir.

Bu yolla mâlüllüğü saptanan sigortalıya, mâlüllük aylığı bağlanabilmesi için ayrıca beş tam yıl prim ödemiş olması gerekmektedir. Bu beş yılın tamamının Bağ-Kur'da geçirilmesi de zorunlu değildir. Daha önce başka bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olarak çalıştıktan sonra, Bağ-Kur'a girmiş olan sigortalının toplam beş yıllık ödenmiş primi varsa malüllük aylığına hak kazanabilecektir. Ancak sigortalı iş kazası nedeniyle mâlül olmuşsa prim ödeme koşulu aranmamaktadır.

2.3.2. İş Kazasından Doğan Mâlüllük

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Bağ-Kur Kanunu iş kazası kavramını düzenlememiştir. Ancak 82. madde "bu Kanunda geçen iş kazası teriminin kapsamının tayininde 506 sayılı Kanun hükümleri kıyas yoluyla uygulanır" diyerek 506 sayılı Kanun'a yollama yapmıştır. Ancak 506 sayılı Kanunun 11/A maddesi iş kazasını tanımlamamış, belirli hallerdeki ve yerlerdeki kazanın iş kazası olduğunu belirtmekle yetinmiştir. İş kazasının saptanması ve buna bağlı mâlüllük iddialarının nasıl ileri sürüleceği "Bağ-Kur Sigorta Yardımları İşlemleri Yönetmeliği"nin 3. maddesinde düzenlenmiştir. İş kazası sonucu malüllük iddiaları Bölge ve Şube Müdürlüklerinin yapacağı tahkikat ve bu tahkikatın Genel Müdür Yardımcılarından birinin başkanlığında, Teftiş Kurulu Başkanı, Baş Hukuk Müşavari ile Tahsisler Dairesi Başkanı ve Müdüründen oluşan İş Kazası ve Meslek Hasalığı Tesbit Komisyonunda değerlendirilmesi üzerine Genel Müdürlükçe karara bağlanır (m.3/1). Sigortalıların iş kazası sonucu mâlül kaldıkları iddiaları 506 sayılı Kanunun iş kazasına (m.11/A) ilişkin hükümleri dikkate alınarak yapılacak tahkikatlar sonucu karara bağlanır.

Bu cümleden olarak;

1. Bir sigortalının dükkanında raftan mal indirirken düşüp beden veya beyinde vukua gelen bir arızadan dolayı ruhen sakat kalması işyerinde,

2. Sigortalının evinden işine, işinden evine veya mal almak için toplancıya giderken bir trafik kazası sonucu sakat kalması işyeri dışında,

Malüllüğe sebep olabilecek iş kazalarına örnek teşkil etmektedir¹³.

¹³ Ziya ÇAĞLAR, "Açıklamalı - Uygulamalı Bağ-Kur Mevzuatı ve İlgili Kanunlar", s. 310.

2.4. İş Kazası Sonucu Ölüm

İş kazası sonucu ölüm, işyerinde veya işyerinin dışında iş ile bağlantılı bir durumdan dolayı harici etkenle vukua gelen ölümdür.

Ölüm aylığından yararlanma koşulları:

Hak sahiplerine dul ve yetim aylığı bağlanabilmesi için, ölen sigortalının;

a) Üç tam yıl sigorta primi ödemiş olması veya,

b) Üç tam yıl prim ödemiş, toptan ödeme talep etmiş, fakat henüz alamamış olması,

c) Malüllük veya yaşlılık aylığı bağlanmış veya aylığa hak kazanmış olması veya,

d) Malüllük veya yaşlılık aylığı, çalışmaya başlaması dolayısıyla kesilmemiş olması veya,

e) Ölümün sigortalının geçirdiği iş kazası sonucu olması gerekir.

Ayrıca sigortalının ölümünde hak sahibi eş, çocuk, ana ve babaya ölüm aylığı verilebilmesi için, bunların yazılı olarak Kurum'a başvurmaları gerekir.

Bu cümleden olarak;

1. Bir sigortalının dükkanında raftan mal indirirken düşüp ölmesi veya lokanta ve kahvehanelerde gaz tüpünün patlaması vukua gelen ölüm olayları işyerindeki,

2. Sigortalının evinden işine, işinden evine veya mal almak için toptancıya giderken trafik kazası sonucu ölmesi de işyerinin dışındaki,

İş kazası sonucu ölümlere misal teşkil etmektedir¹⁴.

Harici bir etken olmadan bünyevi nedenlerle meydana gelen malüliyet ve ölümün iş kazası sonucu ölüm olarak karara bağlanması üzerine yapılan itirazı inceleyen Yargıtay 10. Hukuk Dairesi 25.2.1977 tarih ve 8006 E., 13068 K. Sayılı kararında olayı şu şekilde mütalaa etmektedir: "Mahkeme, Bağ-Kur sigortalısının kalp yetmezliği sonucu öldüğü görüşüyle olayı bir iş kazası olarak nitelendirmiştir. Harici bir etken olmadan bünyevi hastalık nedeniyle ölümün Bağ-Kur Kanunu bakımından iş kazası olarak nitelendirilmesine imkan yoktur... bozma nedenidir".

¹⁴ Ziya ÇAĞLAR, "a.g.e", s. 310.

Yargıtay 10. Hukuk Dairesi 506 sayılı Kanununun 11/A maddesine kıyasla;

1. 19.11.1976 tarih ve 5736 E., 7910 K. sayılı kararıyla, sigortalının dükkanında deri balyalarını kaldırmak isterken sarfettiği fazla efor sebebiyle fenalaşarak beyin kanaması sonucu ölüm olayını,

2. 17.2.1976 tarih ve 9879 E., 1092 K. sayılı kararıyla, işyerinde aldığı yumurtaları yerine yerleştirirken sarfettiği efor sonucu taksi ile hastaneye götürülürken ölüm olayını,

3. 13.1.1976 tarih ve 9215 E., 1 K. sayılı kararıyla, sigortalının işi icabı takoz deliklerini açarken hastalanması ve bu hastalık sonucu ölmesi olayını,

4. 4.7.1978 tarih ve 8098 E., 5275 K. sayılı kararıyla, sigortalının işyerinde bir müşterisi ile tartışması sırasında fenalaşması ve bu fenalaşma sonucunda kalp yetmezliğinden ölüm olayını,

5. 17.2.1976 tarih ve 1036 E., 1095 K. sayılı kararıyla, sigortalının işyerinde tezgaha çıkıp mal indirme sırasında düşmesi sonucu ertesi sabah ölüm olayını,

6. 18.3.1977 tarih ve 7081 E., 2015 K. sayılı kararıyla, sigortalının işçisini yolcu edip yaya olarak işyerine dönerken bir trafik kazası sonucu ölüm olayını,

7. 24.12.1975 tarih ve 9495 E., 6789 K. sayılı kararıyla, sevk ve idaresindeki kamyonun onarımından sonra bu kamyonu binerken düşen sigortalının beyin kanaması sonucu ölüm olayını,

8. 10.2.1976 tarih ve 4160 E., 8438 K. sayılı kararıyla, sigortalının işyerinde sigara satımı yüzünden müşterisiyle münakaşa sonucu kalp krizi geçirerek ölüm olayını,

İş kazası sonucu ölüm olayı saymıştır¹⁵.

Yüksek mahkemenin aynı dairesi;

1. 15.4.1975 tarih ve 1539 E., 2139 K. sayılı kararıyla, sigortalının iş takibi için gittiği yerde kaldırımın bir tarafından diğer tarafına geçmek isterken trafik sıkışıklığından heyecanlanması sonucu ölüm olayını,

2. 19.11.1976 tarih ve 5074 E., 7902 K. sayılı kararıyla, sigortalının dükkanına sigara almak için beklerken kalp yetmezliği sonucu ölüm olayını,

¹⁵ Mustafa ÇENBERCİ-Turgut UYGUR, "Bağ-Kur Kanunu Şerhi", s. 328-337.

ise iş kazası ölüm olayı olarak saymamıştır¹⁶.

Yukarıdaki son iki olayda meydana gelen ölüm olaylarının Yargıtay tarafından iş kazası sonucu ölüm olarak kabul edilmemesi, Yüksek Mahkemenin bu yoldaki kararlarının tartışılabilir nitelik taşıdığı görüşüne haklılık kazandırmaktadır. Bu kararların isabeti, bir olayın iş kazası sayılıp sayılmayacağına ilişkin olarak yukarıda açıklanan esaslar karşısında şüpheli kalmaktadır. Nitekim, Yüksek Mahkeme sonraki kararlarında bu içtihadında belirgin bir biçimde yumuşama göstermiştir¹⁷.

Bağ-Kur sigortalılarının yukarıdaki iki olaya benzer bazı ölüm olaylarının Yargıtay tarafından iş kazası sayılmaması, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununa göre iş kazası sayılan bir olayın 1479 sayılı Bağ-Kur Kanununun hitap ettiği kesimin çalışma şekil ve şartlarına tıpatıp uymadığının göstergesidir. Zira, sigara almak için beklerken ölen şahıs aynı nevi bir iş için işverence gönderilmiş bir Sosyal Sigortalar Kurumu sigortalısı olsaydı Yargıtay bu şekildeki ölüm olayını herhalde 506 sayılı Kanunun 11/A maddesinin (c) bendi hükmüne göre iş kazası sayardı¹⁸.

Bu nedenle 506 sayılı Kanunun 11/A maddesine kıyaslama yoluyla yapılan iş kazasının tesbiti Bağ-Kur sigortalısı açısından yetersiz kalmaktadır. Bağ-Kur sigortalısının içinde bulunduğu çalışma şekil ve şartlarına uygun iş kazasının tanım ve unsurlarını ihtiva eden bir hükmün çıkarılması gerekir. Bu hükme veya kanun maddesine göre Bağ-Kur sigortalısının karşılaştığı olayın iş kazasının kapsamı içinde olup olmadığının tesbiti uygulamadaki bu karmaşıklığın ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır.

SONUÇ:

Ülkemizde işçi sağlığı ve iş güvenliği, iş kazaları ve meslek hastalıklarından korunma ile bunlara karşı alınacak tedbirleri ihtiva eden pek çok kanuni hüküm mevcuttur. Bu konuda İş Kanunu, Sosyal Sigortalar Kanunu, Borçlar Kanunu, Umumi Hıfzısıhha Kanunu ve Belediyeler Kanunu çeşitli hükümlerle bu konuda alınması gereken önlemlere yer vermiştir. Ancak yeterli kanun hükümlerine rağmen uygulamada denetim mekanizmasında çeşitli nedenlerle ortaya çıkan aksaklıklar iş kazaları açısından önüne varılmaz boyutlara

¹⁶ M. ÇENBERCİ-T. UYGUR, "a.g.e.", s. 336.

¹⁷ M. ÇENBERCİ-T. UYGUR, "a.g.e.", s. 337.

¹⁸ Ziya ÇAĞLAR, "a.g.e.", s. 313.

ulaşabilmektedir. Bu konuda rasyonel ve sağlıklı bir denetim mekanizmasını da beraberinde getireceğine inandığım, işçi sağlığı ve iş güvenliği ile iş kazası ve meslek hastalıklarına ilişkin hükümleri ihtiva edecek şekilde yukarıda adı geçen kanunlardaki hükümlerin tek bir çatı altında toplanması bu konuda yapılabilecek çalışmaların temel noktasını oluşturacaktır.

Ayrıca işverenlerin işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda gerekli önlemlerin alınması hususunda bilinçlendirilmesi, bu konuyla ilişkin önlemlerin ve tedbirlerin bir maliyet unsuru olmaktan çok verimliliği ve neticede üretimi arttırıcı birer faktör olduğunun ifade edilmesi ile aynı zamanda ülke çapında milli gelir açısından ortaya çıkaracağı olumlu gelişmeler göz önüne alınarak makro açıdan da refah artışına yol açacağı yolundaki görüşlerin benimsendirilmesi sorunun başlangıç aşamasında çözülmesine yol açacak tedbirlerden en önemlisidir.

Sorun Bağ-Kur açısından ele alındığında, kendi nam ve hesabına bağımsız çalışan Bağ-Kur sigortalısına iş kazasına uğradığı takdirde kıyas yoluna gidilmeksizin doğrudan doğruya uygulanabilecek hükümleri ihtiva eden bağımsız bir maddenin oluşturulması ve bu madde hükümlerine göre iş kazası olup olmadığının tartışılarak bir karara varılması bu konuda ortaya çıkan kanuni boşluğu ve tutarsızlığı ortadan kaldıracaktır.

KAYNAKLAR

- ATABEK, R. İş Kazası ve Sigortası, İstanbul, 1978.
- CENTEL, T. İş Kanunu, İstanbul, 1989.
- ÇAĞLAR, Z. Açıklamalı-Uygulamalı Bağ-kur Mevzuatı ve İlgili Kanunlar, Ankara, 1986.
- ÇENBERCİ, M-UYGUR, T. Bağ-Kur Kanunu Şerhi, Ankara, 1979.
- ÇİFTLİKLİ, M. Sosyal Güvenliği Bütünleştirmede Türkiye'de İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Konusunda Alınabilecek Tedbirler, Çalışma ve Sos. Güv. Dergisi, s. 1, Kasım 1987.
- EREN, F. Borçlar Hukuku ve İş Hukuku Açısından İşverenin İş Kazası ve Meslek Hastalığından Doğan Sorumluluğu, Ankara, 1974.
- GÜZEL, A-OKUR, A. R. Sosyal Güvenlik Hukuku, İstanbul, 1988.
- İZVEREN, A. Sosyal Politika ve Sosyal Sigortalar, Ankara, 1968.
- KARAYALÇIN, Y. Mesuliyet ve Sigorta Hukuku Bakımından Başlıca İşletme Kazaları, Ankara, 1960.
- ÖRNEK, H. İşveren Dergisi, Nisan, 1989.
- ÖZDAMAR, S. İş Kazalarını Önleme Semineri, MPM Yay. No: 261, Ankara, 1982.
- RESMİ GAZETE, Sayı: 17312, 16.4.1981.
- TEZMAN, N. Türkiye'de İş Hukuku ve Sosyal Sigortalar Mevzuatı, İstanbul, 1972.
- UYGUR-DÖNMEZ- KARS, İş Davaları, İstanbul, 1974.

